

GÁLFALVI ÁGNES

„VALAHOGY FENN KELL MARADNI...”

A könyvkiadás témája az utóbbi évek
romániai magyar sajtójában



Egyben vizsgálva egy év
könyvkiadási tudósítá-
sait, különösen egymás
után két évfolyamot,
szépen kirajzolódik
a könyves „esztendő
kereke”, amelynek
ritmusát, legalábbis
a közönség oldaláról
nézve, egyre inkább
a könyves nagyrendez-
vények szabják meg.

A következő írás a romániai magyar könyvkiadás mint téma jelenlétét szemlézi az elmúlt két év (2022–23) romániai magyar írott sajtójában. Előkészítése és megírása során főképpen az érdekelt, mennyire jut(hat)nak el a nyomtatott és online sajtót olvasó szélesebb közönséghez a romániai magyar könyvkiadás állatartáról szóló információk. A terjedelmi megfontolások mellett a 2022. év mint a vizsgálódásom időbeli mezsgyéje azért is releváns, mert a járványt korszakhatárnak tekinti a közvélemény, 2022 márciusában oldódtak fel a járványügyi tilalmak.

A rendszerváltás utáni romániai magyar könyvkiadásról egészen az utóbbi évekig kevés tudományos munka született, szisztematikus kutatása Dávid Gyula irodalomtörténész érdeme. Korszakunkban két könyvszakmai periodika létezett hosszabb-rövidebb ideig (*Könyvesház*, *Könyvjelző*). Ezek könyvtári témájú írások mellett könyvkiadásra vonatkozókat is közöltek.¹ Megszűntük után a *Művelődés* folyóirat (többek között *Könyvesház* rovata révén), valamint a *ReMeK* hírlevél² törekedett a feladataik átvételére. A *ReMeK* nagy érdeme, hogy átfogó képet ad a könyves világról és a közművelődési életéről, bizonyos (még ha nem is teljes körű) kontextusban szemlélhethetjük a könyves híreket, melyeket többek között sajtószemle formájában biztosít a hírlevél. Ez utóbbi fontos iránytűm volt a könyvkiadás témájú sajtóközlemények felkutatásában, bár nem kizárólagos, ugyanis a *ReMeK* sajtószemléje nem törekszik teljességre.

Csak olyan írásokat kerestem, amelyek a romániai magyar könyvkiadásra mint szakmára, annak állapotára, gondjaira reflektálnak, azaz nem vettem figyelembe a könyvajánlókat, recenziókat, olvasás és általában a könyvtári témájú cikkeket, könyvbemutatókról szóló beszámolókat, kivéve, ha (például egy ilyen témájú könyv kapcsán) a fenti témakörhöz kapcsolódnak. Kerestem azonban a könyvkereskedelemre vonatkozó sajtószövegeket.³ Emellett nem vizsgáltam a véleménycikkeket sem annak ellenére, hogy azok a fenti kitételeknek eleget tehetnek (azaz reflektálhatnak a könyvkiadás állapotára, gondjaira). Bár a televízió és a rádió fontos anyagokat sugározott a témában,⁴ nem mutatom be ezeket, mert követésük a vizsgált időintervallumban nem egyemberes munka lett volna. Ugyanebből a megfontolásból nem vizsgálom a blogokat, vlogokat, könyves témájú közösségimédia-közléseket annak ellenére, hogy lényeges információkat tartalmazhatnak, és ma már megkerülhetetlen részei a könyvkiadásról szóló közbeszédnek. A következő sajtótermékek 2022–2023 közötti anyagát szemléliztem, a témába vágó szövegek után kutatva: *Transtelex*, *Maszol*, *Krónika*, *Erdélyi Napló*, *Székelyhon*, *Liget*, *Szabadság*, *Főtér*.⁵

Mivel több fontos interjú, szöveg is megjelent benne, fájó szívvel mondtam le a *Helikon*ról mint kétheti kulturális lapról. A folyóiratokról sem beszélek, holott az *Újvárad* kifejezetten könyvkiadás témájú mellékletet indított 2022-ben, amely azonban csak egy számot ért meg.⁶ Többek között közöl egy ankétot, amelyben kiadóvezetők a romániai magyar könyvkiadás aktuális kérdéseiről mondják el véleményüket.

Nem utolsósorban ott vannak a könyvvásári blogok, illetve lapok, amelyekben ankétok és egyéb szövegek jelennek meg a könyvkiadásról.⁷

Az alább bemutatott sajtótermékekben nincs példa arra, hogy rendszeresen, rovat vagy többrészes sajtóanyagok formájában írnanak a könyvkiadásról. Az írások témája gyakran vegyes: olvasáskutatásról, könyvtárról és könyvkiadásról is szólnak.⁸ (Viszont ismét visszautalhatunk az *Újvárad* Könyvműhely mellékletére és a *ReMeK* hírlevélre, tehát a könyvkiadás külön témaként kezelése az írott médiából nem hiányzik teljesen.)

Egyben vizsgálva egy év könyvkiadási tudósításait, különösen egymás után két évfolyamot, szépen kirajzolódik a könyves „esztendő kereke”, amelynek ritmusát, legalábbis a közönség oldaláról nézve, egyre inkább a könyves nagyrendezvények szabják meg. A könyvvásárok, könyvünnepek az utóbbi évtizedben egyre-másra jelentek meg a nagyobb erdélyi városokban, megtörve a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár egyeduralmát. Erre a folyamatra kétszer is részletesebben kitér az *Erdélyi Napló*.⁹ A legsűrűbben és -rendszeresebben viszont a *Maszol* tudósít a könyves nagyrendezvényekről: a SepsiBook könyvvásár és kortárs irodalmi fesztivállal kapcsolatban négy (a 2022-es, első kiadás esetében), illetve hat (a 2023-asnál) szöveget számoltam meg ezen a portálon. Nyilván a többi könyves nagyrendezvényről is beszámol a *Maszol*, különösen a kolozsváriakról. Sajnos az egyéb vizsgált újságcikkekhez hasonlóan a könyvrendezvényi tudósítások is kevés olyan információt tartalmaznak, amelyek a könyvkiadók intézményi létével, szakmai szerveződésükkel, avagy annak hiányával, működésük törvényes-szakmai háttérrel kapcsolatosak; a megnyitókön felszólaló politikusok és írók inkább lírai hangvételben osztják meg gondolataikat az olvasásról és a könyvekről.¹⁰ A könyves nagyrendezvények programjából az utóbbi években hiányoznak a könyvkiadás témájú kerekasztalok (holott a múltban volt ilyen!), márpedig a sajtó csak arról tudósíthat, ami valóban történt. Épp ezért hasznos lenne a könyves rendezvények-

ről szóló tudósításokban néha a könyvszakmai szereplőket is megszólaltatni, mint ahogy a *Szabadság* újságírója a 2023-as Adventi Könyvvásár alkalmából fel is tett a vásárszervező Nagy Péternek a könyvkiadás helyzetére vonatkozó általános kérdéseket. A válaszokból hasznos részletek derülnek ki az erdélyi könyvkiadókkal kapcsolatban (példányszámok, címszám, könyvkiadók száma, a könyvtermés műfaji összetétele, finanszírozási kérdések, magyarországi forgalmazás stb). „Valahogy fenn kell maradni... Sokszor még én is csodálkozom, hogy sikerül” – így kerekíti le mondandóját a könyvesbolt- és kiadóvezető.¹¹

Ami a romániai magyar kiadók magyarországi nagyrendezvényeken való szereplését illeti, kevés tudósítást találtam az utóbbi két évben a vizsgált sajtóorgániumokban.¹² A *Maszolon* és a *Szabadságban* olvasható viszont, hogy 2022 áprilisában az Idea Könyvtér képviselte a romániai magyar kiadókat a kolozsvári Gaudeamus Könyvvásáron (amely alapvetően román nyelvű rendezvény), és a *Szabadság* újságírója ebből az alkalomból a könyvkiadás helyzetéről kérdezte a cégvezető és kiadóigazgató Nagy Pétert, akinek válaszaiból ekkor is (a fentinel több mint egy évvel korábbi állapotokat tükröző) hasznos konkrétumokat tudhatunk meg példányszámokról és egyéb részletekről.¹³

A *Szabadságban* Kerekes Edit alapos riportjából, amely a Romániai Kiadók Egyesülete (AER) 2022 elején indított aláírásgyűjtésének hátterét járja körül, megtudjuk, hogy EU-szinten Romániában költenek a legkevesebbet könyvekre. A romániai könyvkiadók forgalma a legalacsonyabb, 150-szer kisebb a németországiakénál. Ezért kezdeményezett aláírásgyűjtést az AER *Egyezmény az olvasásért* címen. Megismétlik korábbi javaslataikat, közpolitikákat sürgetnek, hiszen, mint fogalmaznak, a kiadók kétségbeesett erőfeszítéseket tesznek a könyv, az olvasás népszerűsítésére, viszont teljesen hiányzik egy összehangolt stratégia a művelődési és az oktatási minisztériumok részéről.¹⁴ Ugyanez a riport a könyvtáraknál is utánanéző a könyvbeszerzés valódi helyzetének. (A könyvtárak és az olvasás kérdésével különben jóval gyakrabban foglalkozik a romániai magyar sajtó, mint a könyvkiadás intézményes gondjaival.) Újságírói kérdésekre a könyvtárosok egybehangozva azt nyilatkozzák, hogy az olvasók részéről nagy az igény a sikerlistás újdonságokra, és ők igyekeznek ezt teljesíteni. A sikerlistákon pedig nem szerepelnek az erdélyi kiadók könyvei.¹⁵ Levonhatjuk a következtetést: a romániai magyar könyvkiadók már nem a könyvtárak fontos beszerzési forrásai, és ez jelentős forrásoktól fosztja meg őket.

Ugyancsak finanszírozási gondot okozott a romániai magyar könyvkiadóknak a járvány és az azt követő korszak alatt a papír és energia drágulása. A *Transtelex* riportja két kiadóvezetőt szólaltat meg az ügyben.¹⁶ Ebből az alkalomból is fontos adatokat tudhatunk meg kiadói, ennek keretében finanszírozási stratégiákról, példányszámokról, mégpedig történetiségükben nézve.

Fontos forrás a könyvkiadás kutatásához Papp Annamária interjúja a *Szabadságban* Bárdi Nándor történésszel a digitális Adatbankról. A címet kiegészítve: a romániai magyar könyvkiadásnak is nagy szüksége volna központi erdélyi magyar könyvtára és dokumentációs központra.¹⁷ Szigethy Rudolf bibliográfiája¹⁸ óta a romániai magyar könyvtermést nem vették nyilvántartásba, habár a Transindex Adatbank a kiadók bevallása alapján közöl részleges jegyzékeket.¹⁹ Egyébként az Adatbank könyvlistáinak megjelenését a *Transtelex* jelezni szokta.²⁰

A nyomtatott formában újraindult *Liget*²¹ eddig megjelent négy számában egyoldalas *Könyvespolc* rovat szerepel. A vizsgált időszakban könyvismertetőket mellé az októberi *Könyvespolcban* könyvvásári beharangozókat is olvashatunk.²² Bár az általam vizsgált időszakon kívül esik, előrebocsátanám, hogy a januári szám

egy kiadóigazgatóval közöl interjút, és a főszerkesztő szándéka szerint továbbra is odafigyelnek a könyvkiadásra.²³

A romániai magyar könyvkiadás sajtójáról írva, nem hagyhatjuk említés nélkül a *Főtér* portál interjút és egyéb publicisztikáit, melyek a vizsgált időszakban Kolozsváron túlmenően is fontos metszetét mutatják a romániai magyar szellemi életnek. 2023 júniusában Varga László Edgár Szonda Szabolcs könyvtárigazgató-műfordító-fesztiválszervezővel készít interjút. Amikor a műfordítások kiadásáról kérdezik, Szonda rövid, jól értesült elemzést rögtönöz a pályázati rendszer esetlegessége kihatásáról a kiadói stratégiákra.²⁴ Sánta Miriám a kolozsvári Hintzházban berendezett Cărturești könyvesbolt 2023. november 30-i megnyitójáról számol be. Száva Csanád, a Cărturești magyar importkönyvekért felelős munkatársa szerint a bolt magyar könyvkínálata Magyarországról érkezik. „A magyarországi könyvpiac vezető kiadványai jutnak el nagyjából ide, sajnos minden nem juthat el” – mondja. Állítása szerint a cég politikájából kifolyólag nagyon figyelnek a helyi szerzők jelenlétére, viszont az erdélyi könyvkiadók könyveinek forgalmazásáról az interjúban konkrétan nem esik szó.²⁵

Áttekintve a sajtó könyvkiadás témájú híreit, több aktuális kérdés is körvonalazódik. Marosvásárhelyen a harmadik boltját nyitotta meg e sorok írásakor a Cărturești. A *Maszol* tudósítása szerint 2022-ben bezárt Kolozsvár belvárosában egy magyar könyvesbolt, a Phoenix. Ebből az alkalomból az újságíró által megszólaltatott Sajó Norbert, a Solidaris Egyesült elnöke felhívja a figyelmet, hogy a két idős működtető, Magyar Eszter és Erzsébet, akik többek között az *Atlantisz harangoz* versmondó vetélkedő szervezői, értéket hoztak létre Kolozsváron, és a könyv iránti érdeklődés megcsappanásának áldozatai.²⁶

A sajtóból is látszik, hogy a könyvkiadási élet egyre inkább a nagyrendezvények köré csoportosul, a könyvkiadással kapcsolatos sajtóemlékek ilyenkor szaporodnak el. Mint mindig, a sokoldalú tájékoztatásnak megvan az az előnye, hogy a különböző forrásokat egybevetve, felvetődik egy-két kérdés. 2023-ban a Kolozsvári Ünnepi Könyvhéten 48 kiállító vett részt,²⁷ míg a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásáron 25²⁸. A könyvvásár szervezői nyilatkozatukban Erdély legnagyobb könyves szemléjeként beszélnek róla.²⁹ Természetesen a kiállítók száma csak egy az ilyen rendezvények paramétereitől, mégis érdemes lenne újraértékelni a használt jelzőt. És talán pont ez a lényege annak, hogy színesedett a vásárpaletta: vajon van-e értelme a rangsorolásnak a sokféleségben?

Pozitív hírekről is tudomást szerezhethetünk: mint fentebb írtuk, 2022-ben magyar könyvesbolt és könyvkiadó is szerepelt a román Gaudeamus Könyvvásáron. A *Transtelexr*ől megtudhatjuk, hogy 2022-ben Magyarországon Szép Magyar Könyv díjat vehetett át többek között a Bookart, a Koinónia és az Iskola Alapítvány is.³⁰

Mint a fentiekből is látszik, a sajtó nagymértékben hozzájárul a közönség informálásához a romániai magyar könyvkiadás helyzetét és újdonságait illetően, és szakmai fórum híján a kutatók, könyvkiadási szereplők számára is pótolhatatlan értesülési forrásként szolgál. Épp ezért fontos, hogy a kiadók munkatársai felkészülten, szavaikat gondosan mérlegelve nyilatkozzanak a sajtónak.

A két vizsgált év sajtójából a romániai magyar könyvkiadással kapcsolatos narratíva legtöbbször a következő: „a nehézségek ellenére boldogulunk”. Egy 2024 januárjában megjelent interjúban egy kiadóvezető a következő véleményt fogalmazza meg: „Úgy vélem, hogy aki napjainkban eligazodik a könyvkiadás útvesztői között, az talpon tud maradni, értéket tud teremteni, és azt el tudja juttatni az olvasókhöz.”³¹ E véleménynyilvánítás kapcsán felhívnom a figyelmet a

diskurzusra, ezen belül a szóhasználatra, amely (mint fent is említettem) általános: „útvesztő”, „értékkeremtés”. Nem ártana, ha többféle vélemény is megjelenne, de ez természetesen elsősorban nem a sajtón, hanem a nyilatkozókon múlik. A szóhasználatot is kontextusában kell nézni. Mert lehet, hogy ugyanígy beszélünk a többi intézményről: a médiáról, a könyvtárakról, a múzeumokról, a folyóiratokról, színházakról. Én hasznosnak tartanék egy objektívabb, pontosabb nyelvezetet és témakezelést, ezáltal realisztikusabb képet remélhetnénk a témáról. Hiszen ez a könyvkiadás valaha még a Frankfurti Nemzetközi Könyvvásáron is képviseltette magát, 2023-ban pedig már a Budapesti Ünnepi Könyvhéten, de a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon sem volt erdélyi kiadók standja. Jó lenne megérteni, miért.

■ JEGYZETEK

1. L. még: Gálfalvi Ágnes: „»Csak« egy reklámújságról van szó?” *Könyvesház, Könyvjelező – a rendszerváltás utáni könyvtártudományi és könyvszakmai lapok forrásértéke a romániai magyar könyvkiadás kutatásában*. Me.Dok 2023/2. 77–88.
2. ReMeK-e-hírlevél – romániai magyar könyvtárosok elektronikus hírlevele. <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=1260>
3. Hasznosak a könyvkereskedelmi és a könyvtári témájú szövegekből az olvasói preferenciákra vonatkozó információk, mivel összehasonlítási háttérül szolgálnak vizsgálatunk tárgyához, pl. Zsuzsanna Erika: *Sorra zárnak be a könyvtárak, de a könyvtárosok nem adják fel: szabad polcokkal, zenés-verses estekkel népszerűsítik az olvasást*. Transtex 2022. szeptember 16. <https://transtex.ro/kultura/2022/09/16/a-romaniai-falvakban-luxus-a-torveny-atal-eloirt-konyvtaras>
4. A Román Televízió marosvásárhelyi stúdiójának *Pont ma* beszélgetőműsorába Kós Anna rendszeresen meghív könyvkiadó-vezetőket, egyéb könyvszakmai szereplőket, és az ágazat aktuális helyzetéről beszélget velük. Ezenkívül az RTV bukaresti Magyar Adása, valamint a Bukaresti Rádió is sugároz archív és friss anyagokat a témában.
5. A székelyföldi napilapok szemléléséről terjedelmi okokból mondtam le.
6. *Könyvműhely*. Az *Újvárad* melléklete. 2022. május.
7. L. a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár vásárlapjait. A 2022-es kiadás tartalmaz egy kiadói ankétot (Bartha Réka: *Kiadók járvány után, újabb válság küszöbén...* <https://vasarhely.ro/konyvvasar/kiadoi-helyzetek-jarvany-utan-ujabb-valsag-kuszoben/>)
8. Ilyen Kerekes Edit alább részletezett cikke a *Szabadság*ban.
9. Nánó Csaba: *Szellemi táplálék karácsony ünnepére: adventi könyvvásárt rendeztek Kolozsváron a Vallásszabadság Házában*. Erdélyi Napló 2023. december 18. [https://erdelyinaplo.ro/kulturter/a-kolozsvari-banffy-palotat-belaktak-a-konyvek-n-tizenegyedik-alkalommal-rendeztek-unnepi-konyvhetet-a-kincses-varosban](https://erdelyinaplo.ro/kulturter/szellemi-taplalek-karacsony-unnepere-adventi-konyvvasart-rendeztek-kolozsvaron-a-vallasszabadsag-hazaban; uő: A kolozsvári Bánffy-palotát belakták a könyvek – tizenegyedik alkalommal rendeztek Ünnepi Könyvhetet a kincses városban. Erdélyi Napló 2022. június 17. <a href=)
10. Ez alól az egyik kivétel Markó Béla, aki a 2022-es Kolozsvári Ünnepi Könyvhét megnyitóján röviden kitért a szaporodó erdélyi könyves nagyrendezvényekre, valamint ezek kölcsönhatására. Több sajtóorgánium is tudósított róla, pl. Csiki Zsuzsanna: *Markó Béla: könyvből és könyvvásárból sohasem lehet elég*. Szabadság 2022. június 9. [. Maszol 2022. június 9. <https://maszol.ro/kultura/Konyvbol-sohasem-lehet-eleg-megnyilt-a-11-Kolozsvari-Unnepi-Konyvhet>](https://szabadsag.ro/article/marko-bela-konyvbol-es-konyvvasarbol-sohasem-lehet-eleg; Vig Emese: A könyvek megmenthetnek minket, ha mi megmentjük a könyveket – megnyitották Kolozsváron a 11. könyvhetet. Transtex 2022. június 9. <a href=)
11. *Könyvet karácsonyra! – csütörtöktől Adventi Könyvvásár*. Szabadság 2023. december 12. <https://szabadsag.ro/article/konyvet-karacsonyra-csutortoktol-adventi-konyvvasar>
12. Kiss Judit témaérzékenységének köszönhetően a *Krónika* tudósított a Lector Kiadó szerepléséről a Román Művelődési Minisztérium standjánál a 2023-as Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon. Kiss Judit: *Erdélyi jelenlét, román szerzők magyarra fordított művei a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon*. Krónika 2023. szeptember 29. <https://kronikaonline.ro/kultura/erdelyi-jelenlet-roman-szerzok-magyarra-fordított-muvei-a-csutortokon-kezdodo-budapesti-nemzetkozi-konyvfesztivalon>

13. Csiki Zsuzsanna: *Vásárnapig a könyvek uralják Kolozsvár főterét, megnyílt a 21. Gaudeamus Könyvvásár*. Szabadság 2022. április 13. <https://szabadsag.ro/article/vasarnapig-a-konyvek-uraljak-kolozsvar-foteret-megnyilt-a-21-gaudeamus-konyvvasar>; *Magyar nyelvű könyvek is jelen vannak a kolozsvári Gaudeamus Könyvvásáron*. Maszol 2022. április 14. <https://maszol.ro/kultura/Magyar-nyelvu-konyvek-is-jelen-vannak-a-kolozsvari-Gaudeamus-Konyvvasaron>
14. Kerekes Edit: *Olvasni csak keveset, ritkán, meg minek is? Elfelejtett jó törvényeink a legcsórább európai könyvpiacon*. Szabadság 2023. június 2. <https://szabadsag.ro/article/olvasni-csak-keveset-ritkan-meg-minek-is->
15. Zsuzsmann: *Sorra zárnak be a könyvtárak* i. m.
16. Kádár Kata: *Főleg azok az erdélyi kiadók sínylik meg a papír és energia drágulását, amelyek a nagyon olcsó termékekre alapozták bevételeiket*. Transtelex 2022. november 21. <https://transtelex.ro/penzcsinalok/2022/11/21/erdelyi-konykiadok-papirdragulas-uj-kihivasok-nyomatott-sajto>
17. Papp Annamária: *Szükség volna központi erdélyi magyar könyvtárra és dokumentációs központ-ra*. Bárdi Nándor történész a digitális adatbank múltjáról és jövőjéről. Szabadság 2023. április 19.
18. *Romániai magyar könyvkiadás 1990–1998*. Szerk Szigethy Rudolf. EME, Kvár, 2003.
19. Pl. Bárdi Nándor (összeáll): *Romániai magyar könyvtermés. Kiegészítés a 2021. kiadói évhez*. https://adatbank.ro/html/cim_pdf2836.pdf
20. Gyöngyi Annamária: *Elérhetővé vált az Adatbankban az erdélyi magyar kiadók tavalyi könyveinek katalógusa*. Transtelex 2023. április 6. <https://transtelex.ro/kultura/2023/04/06/adatbank-erdelyi-magyar-kiadok-konyvei-2022>
21. A *Bihari Napló*, a *Heti Új Szó* és a *Nyugati Jelen* mellékleteként jelenik meg havonta. Kiadja a Prima Press Kft, ISSN: 2248-1567.
22. *Könyvek hangja Marosvásárhelyen, illetve Könyvünnep Székelyudvarhelyen. Liget* 2023. október, 6.
23. Péter Beáta főszerkesztő szóbeli közlése.
24. Varga László Edgár: *Befellegzett a Gutenberg-galaxisnak is? – beszélgetés Szonda Szabolccsal*. Fötér 2023. június 21. <https://foter.ro/cikk/befellegzett-a-gutenberg-galaxisnak-is-beszelgetes-szonda-szabolccsal/>
25. Sánta Miriám: *Amikor a kolozsváriak sorban álltak könyvért – megnyílt a Cărturești a felújított Hintz-házban*. Fötér 2023. december 1. <https://foter.ro/cikk/amikor-a-kolozsvariak-sorban-alltak-konyvert-megnyilt-a-carturesti-a-felujitott-hintz-hazban-fotokkal/>
26. Lőrincz Anna: *Szegényebb lesz Kolozsvár belvárosa: bezár a Phoenix könyvesbolt*. Maszol 2022. március 9. <https://maszol.ro/kultura/Szegenyebb-lesz-Kolozsvar-belvarosa-bezar-a-phoenix-konyvesbolt>
27. B. B: *Megkezdődött a Kolozsvári Ünnepi Könyvhét*. Maszol 2023. június 8. <https://maszol.ro/kultura/Megkezdodott-a-Kolozsvari-Unnepi-Konyvhet>
28. *Csütörtökön kezdődik a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár*. Maszol 2023. november 15. <https://maszol.ro/kultura/Csutortokon-kezdodik-a-29-Marosvasarhelyi-Nemzetkozi-Konyvvasar>
29. Gál László: *Elkezdődött a 29. Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár, amelyet szinte ellehetetlenített a kormány kiadáscsökkenő intézkedése*. Transtelex 2023. november 16. <https://transtelex.ro/kultura/2023/11/16/29-marosvasarhelyi-nemzetkozi-konyvvasar-megnyito-kali-kiraly-istvan> Valószínűnek tartom, hogy az „Erdély legnagyobb könyves szemléje” kifejezéssel a szervezők megszokásból ismétlik azt, amit korábban mondtak a könyvvásárról, és ami akkor érvényes is volt. A fenti jelző a korábbi években is előfordul, pl. Antal Erika: *Erdély legnagyobb magyar könyves szemléjére készülnek*. Maszol 2014. szeptember 24. <https://maszol.ro/kultura/35857-erdely-legnagyobb-magyar-konyves-szemlejere-keszulnek>
30. Gál László: *Több erdélyi kiadó is Szép Magyar Könyv díjat kapott*. Transtelex 2022. június 10. <https://transtelex.ro/kultura/2022/06/10/tobb-erdelyi-kiado-is-szep-magyar-konyv-dijat-kapott>
31. Fábíán Tibor: *A könyvkiadás útvesztői között*. Liget 2024. január, 7.